

Detail se svatým
Antonínem Florentinským
na Stevencově obrazu
*Ukřižovaný Kristus uctíváný
dominikánskými svěťci*
z 1660–1662

(obr. 34)

Ze Škrétových současníků je nejčastěji zmiňován Antonín Stevens, byť mluvení o něm ve starší literatuře nevyznívá příliš lichotivě – pokládán je za Škrétova napodobitele a následovníka. V historické paměti se povědomí o něm udržovalo výjimečně, rovněž v barokních inventářích obrazových sbírek se jeho jméno prakticky nevyskytuje, nezná jej ani barokní topograf pražských chrámů Jan Florián Hammerschmid, ačkoli Stevencovu četnou tvorbu měl před očima. Jan Quirin Jahn o něm v biografickém přehledu českých umělců z roku 1776 zanechal zmínku v rozsahu jedné věty¹ a v zápiscích k uměleckým památkám Prahy mu připisoval obrazy pouze ve dvou lokalitách.² V přehledu malířů působících v 17. století v Čechách Stevencu jmenuje Franz Lothar Ehemant,³ v intencích Jahnovy zmínky mu sestavil stručný biogram Jan Bohumír Dlabač.⁴ V cizojazyčných lexikonech umělců z 19. století se vyskytuje sporadicky. Skutečně badatelský zájem o tohoto malíře se začal rozvíjet až počátkem minulého století; autorem podrobnějšího životopisného medailonu, čerpajícího z písemností městského archivu a knihovny Strahovského kláštera, byl Karel Vladimír Herain⁵ a první ucelenější soupis jeho díla podal Jaromír Neumann.⁶ Záslužným pokusem o malířovu monografii je nepublikovaná diplomová práce Jany Cikánkové,⁷ s níž pracoval Michal Šroněk.⁸ Řadu nových poznatků o jeho životě a tvorbě přinesli v posledních letech autoři této knihy.⁹ Dílo Antonína Stevencu, dříve datované výlučně do padesátých a šedesátých let 17. století, se nově poznává v celé šíři, tedy od jeho etablování v Praze po roce 1635.

Následující stránky se věnují souhrnnému pohledu na malířův život a dílo. Kriticky navazujeme na dosavadní literaturu, přinášíme nová zjištění a souhrnně představujeme Stevencovu tvorbu včetně řady neznámých děl. Nedílnou součástí je i soupis díla a edice pramenů k Stevencovu životu, které jsme zařadili do samostatných oddílů v dalších částech této knihy. (Podobně jsou koncipovány i kapitoly o Matěji Zimprechtovi a Janu Bedřichu Hessovi.)

PŮVOD A RODINNÉ ZÁZEMÍ

Antonín Stevens ze Steinfelsu je příslušníkem třetí generace rozvětvené dynastie malířů a sochařů pocházející z belgického Mechelenu (francouzsky Malines), jejíž původ lze sledovat až do poloviny 16. století.¹⁰ Rodové jméno Stevens je v matrikách města zastoupeno relativně často a v celém vlámském regionu jsou doloženi další nositelé tohoto jména, z nichž mnozí se v 17. století specializovali i na jiné umělecko-řemeslné obory jako sklomalbu, vyšivačství či knihařství.¹¹ Za Antonínova nejstaršího přímého předka je pokládán Antoon (Antoine) Stevens, o němž je známo, že vstoupil do mechelenské gildy sv. Lukáše roku 1560.¹² Podle zápisné knihy učedníků malířského cechu téhož roku přijal do učení jistého Romentse Lemmense, další dva žáky ještě v letech 1562 a 1566.¹³ S největší pravděpodobností též Antoon Stevens („*Anthonius Stevens Mechliniensis*“) je autorem obrazu *Svatý Willibrord žehnající poutníkům* v klášterní bazilice benediktinů v Echternachu. Obraz byl namalován přímo v klášteře roku 1605 a opat Jean Bertels (1595–1607) za něj malíři zaplatil 80 tolarů.¹⁴ Antoon Stevens pro echternašského opata pracoval již dříve. Roku 1596 na jeho objednávku namaloval obrazy na oltáře sv. Štěpána, sv. Martina a svatých Petra a Pavla a v Bertelsově korespondenci se jeho jméno objevuje ještě v letech 1601 a 1606.¹⁵ Je tak nepochybné, že rodina Stevensů byla katolického vyznání, čemuž nasvědčují i některá fakta ze života Antoonova syna Pietra a vnuka Antonína, kteří působili v Praze.

I když Mechelen nedosahoval velikosti ani politického a hospodářského významu nedalekých Antverp či Bruselu, na důležitosti mu přidávalo arcibiskupství založené roku 1559 jako nová církevní metropole pro celé Nizozemí.¹⁶ Církevní reforma, prováděná v intencích tridentského koncilu a podporovaná protireformačními výnosy španělského krále Filipa II., však narazila na tuhý odpor obyvatelstva. Dějiny Nizozemí druhé poloviny 16. století se tak nesou ve znamení válečných kampaní a konfliktů, při kterých nebyl ušetřen ani Mechelen. Při vypuknutí povstání proti španělské nadvládě v roce 1566 ve městě proběhla obrazoborecká bouře, po jeho vyplenění španělskými vojáky v roce 1573 nastalo období hospodářského úpadku a úbytku populace. V letech 1580–1585 zde vládli kalvinisté a až po jejich odchodu došlo k postupné obnově pod záštitou vítězné rekatolizace.¹⁷

V 16. a 17. století Mechelen společně s Antverpami představoval významné regionální středisko malířské produkce zapojené do mezinárodního obchodu s uměním. Konjunktura ve čtyřicátých letech 16. století si vyžádala vytvoření samostatného malířského cechu, do něhož bylo před vypuknutím obrazoboreckých bouří zapojeno asi sto dvacet devět malířů, z nichž se velká část specializovala na malování obrazů vodovými barvami na plátně (*watervelf*), které byly určeny na export.¹⁸ S Mechelenem do značné míry spojil svůj osud místní rodák Michiel Coxcie (1499–1592), tvůrce figurativních kompozic odvozených z velkých vzorů italské renesance.¹⁹ Nový rozvoj malířství ve městě započal na sklonku 16. století, kdy v souvislosti s katolickou restaurací a politickou

stabilizací byla zahájena masivní obnova chrámového mobiliáře a korporace i jednotlivci se pouštěli do nákladnějších kulturních investic.²⁰

Podle Emmanuela Neeffse, autora základní monografie o malířství v Mechelenu, měl Antoon dva syny rovněž provozující malířské řemeslo – Jacoba (Jaak, Jaacus) a Pietra.²¹ Tvorba prvního z nich je prakticky nepostihnutelná. Jacob Stevens byl prohlášen v Antverpách za mistra roku 1589 a v Mechelenu působil až do smrti roku 1630.²² Připisována je mu dvojice obrazů *Pomona* a *Flóra*, které zdobily triumfální oblouk postavený před radnicí u příležitosti slavnostního příjezdu arcivévody Albrechta roku 1599.²³ O Jacobovi je rovněž známo, že v rozmezí let 1590–1614 přijal do učení osm žáků,²⁴ z jeho dětí byli jako malíři činní Jacob mladší (1593–1662) a Jan (narozný roku 1595).²⁵

Do dějin umění vstoupil především další, snad mladší, Antoonův syn Pieter, jenž se stal komorním malířem císaře Rudolfa II. v Praze.²⁶ Nobilitační diplom, který byl vystaven roku 1643 pro jeho syna, námi sledovaného malíře Antonína, přináší některé podrobnosti z Pietrova života. Zvláště důležitá je zmínka o jeho příchodu do Prahy roku 1590, tedy o čtyři roky dříve, než se dosud soudilo.²⁷

Císař Rudolf II. jej „jako předního a velmi dovedného malíře, o čemž výmluvně vypovídají jeho zdařilé vytištěné mědiryty a v malířství dosažené znalosti a zkušenosti, nejmilostivěji povolal z Nizozemí na císařský dvůr do Prahy v dávno uplynulém roce 1590 a zde pro jeho vyhlášené dobré vlastnosti vyznamenal jmenováním císařského a královského dvorního a komorního malíře“.²⁸

24

Pieter Stevens se věnoval krajinomalbě, tvořil také dokumentárně pojaté kresby městských vedut a krajin. O jeho školení a působení v Nizozemí chybějí bližší zprávy, v nesoustavně dochovaných řadách farních matrik Mechelenu není zachyceno datum jeho narození, a ani jiné městské písemnosti o něm nepřinášejí informace. Tamní původ však zná jeho současník, nizozemský literát Karl van Mander (1608),²⁹ a jako „*Petter Steffan von Mechelen*“ je rovněž uváděn v soupisu členů dvora císaře Rudolfa II. pořízeném kolem roku 1600.³⁰ Ve starších uměleckých lexikonech se jeho narození klade různě do rozpětí let 1540 až 1567, An Zwollo, největší znalkyně Stevensova díla, se přiklání k nejmladšímu datu.³¹

Jestliže v nobilitačním diplomu se píše, že Pieter Stevens přišel do Prahy na císařovo pozvání, lze předpokládat, že již měl za sebou jisté zkušenosti a renomé. Mohl předtím pracovat pro kardinála Antoina Perrenota de Granvelle (1517–1586), po jistý čas vykonávajícího úřad mechelenského arcibiskupa.